

הערות

למבוא

1. אילן עמית ואורי חנני, "אדם מול מחשב – חשבון נפש", **מעשה חושב**, 3, יוני 1986, עמ' 3-6.
2. אשר יובל, "המחשב כמשקף את המציאות", **מעשה חושב**, 3, 1989, עמ' 36-37.
3. אליהו הכהן, "המשורר העברי והמחשב", **מעשה חושב**, 5, 1986, עמ' 12-15.
4. שם, שם.
5. דוד אבירן, מתוך: **ספר האפשרויות, שירים וכו'**, בתוך: **מעשה חושב**, 5, 1986, עמ' 12-15.
6. גדעון רייכר, "הסודות הקטנים של חיינו", 26 באוגוסט 1986, בתוך: **מעשה חושב**, 5, 1986, עמ' 12-15.
7. גרהרד שטרובה, "המחשב פוגש מחשבה", **מעשה חושב**, גיליון 5-6, נובמבר 1989, עמ' 35-41.
8. שגיא כהן, "חרויות הפרט בעידן המחשב – ראיון עם אסא כשר", **מעשה חושב**, 4, 1985, עמ' 12-15.
9. אנטואן דה סנט אכזופרי, **הנסיך הקטן**, עם עובד, תל-אביב, 1982, עמ' 49.
10. Timothy Law Snyder, Computer", Microsoft Encarta 98 Encyclopedia 1993-1997 (להלן: Snyder).
11. חיאל האן ויצחק עמיהוד, **המחשב האלקטרוני**, חוד עמי, רמת גן, 1985 (להלן: עמיהוד), עמ' 15.
12. Franz L. Alt, "Computers History", Encyclopedia Americana, American Corporation, New York, 1974, p. 490. (להלן: Alt).
13. "ואלה תולדות המחשב לדורותיו", **מעשה חושב**, 4-5, 1988, עמ' 49.
14. עופר שושני, "מחשבים", **מעריב**, 29 באוגוסט 1999, עמ' 6 (להלן: שושני, 1999).
15. **מעשה חושב**, שם, Snyder; 50.
16. **מעשה חושב**, שם, עמ' 51.
17. Snyder, שם.
18. שם, שם; **מעשה חושב**, שם, עמ' 51; Alt, 1974, p. 490.
19. William Rodgers, Think: A Biography of the Watsons and 52-51, עמ' 51-52, IBM, Weidenfeld Nicolson, London, 1970, p. 320.
20. Snyder, שם.
21. Berghel, Hal, "The Cost of Having Analog Executives in a Digital World", Communications of the ACM, November 1999, p.11.
22. "ואלה תולדות המחשב לדורותיו", שם, עמ' 53.
23. תומס ווטסון הבן ופיטר פטרי, **אב, בן וחברה: חיי ביבמ**, משכל – ספרי ידיעות אחרונות, תל-אביב, 1991, עמ' 173 (להלן: ווטסון ופטרי).
24. Alt, p. 491.
25. שם, שם; Snyder; שושני, 1999, עמ' 6.
26. ואלה תולדות, שם, עמ' 51-52.
27. ואלה תולדות, שם, עמ' 51-52.
28. ואלה תולדות, שם, עמ' 54; עמיהוד, עמ' 23.
29. Linda Runyan, "40 Years of Frontier", Datamation, March 15, 1991, p. 35. (להלן: Runyan).
30. ווטסון ופטרי, עמ' 164-165.
31. Runyan, p. 36.
32. שם, שם.
33. **מעריב**, שם, עמ' 7.
34. ווטסון ופטרי, עמ' 174.
35. ווטסון ופטרי, עמ' 202.
36. Snyder, שם.

37. שם, שם.
38. ואלה תולדות, שם, עמ' 55.
39. Snyder, שם.
40. ואלה תולדות, עמ' 55.
41. Runyan, p. 35.
42. ווטסון ופטרי, עמ' 284.
43. Snyder, שם.
44. שושני, 1999, עמ' 7.
45. Snyder, שם.
46. גור תירוש, "הגלקסיה הוירטואלית", און-ליין (מעריב), גיליון 7, 1999 (להלן: תירוש, 1999), עמ' 6.
47. שושני, 1999, עמ' 7.
48. Snyder, שם.
49. שם, שם.
50. שם, שם; ערן טלמון, "ההאקמניה", מידעון 114-115, 1999, עמ' 9-11.
51. Snyder, שם.
52. תירוש, 1999, עמ' 8.
53. Snyder, שם.
54. יבמ 50 ליבמ ישראל, 1999-1999.
55. שלמה יחיא, "הויצאק", מעשה חושב 5-4, 1988, עמ' 8.
56. אבנר טוקר, "היו ימים (זכרונות ארץ ישראל)", מעשה חושב 5-4, 1988, עמ' 12.
57. שם, שם; The Weizmann Institute of Science: Scientific Activities, 1964, p. 11.
58. שלמה יחיא, "הגולם", מעשה חושב 5-4, 1988, עמ' 10-11.
59. שלמה יחיא, "הויצאק", מעשה חושב 5-4, עמ' 9.
60. אליהו הכהן, "ראשון ראשון חביב", מעשה חושב 5-4, 1990, עמ' 43-47.
61. "מפגש ותיקי איל"א", מעשה חושב 1, 1991, (להלן: "מפגש ותיקי איל"א"), עמ' 3.
62. ריאיון עם מאיר שפירא, 11 באוגוסט 1992.
63. רס"ל (מיל') אילן גטניו, ממר"ם מורשת ועתיד, תשמ"ו (להלן: גטניו, תשמ"ו), עמ' 35; ריאיון עם מרדכי קיקיון, 14 ביולי 1992.
64. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992.
65. יוסף דיילי, "השימוש במחשב האלקטרוני בישראל", נובמבר 1957, ארכיון צה"ל 1035/65-808.
66. "מפגש ותיקי איל"א", עמ' 5.
67. אל"ם מתתיהו פלד, "מכירת שעות מחשב למכון ויצמן", 29 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל, 119-65/327; מרדכי קיקיון, "דו"ח יחידת מחשב", 2 במרס 1961, ארכיון צה"ל 101-67/168; מרדכי קיקיון, "תכנית העבודה והתקציבים לשנת 1962-63", 15 בנובמבר 1961, ארכיון צה"ל, 26-65/326; מרדכי קיקיון, "מחיר שימוש במחשב אלקטרוני", 14 במאי 1963, ארכיון צה"ל 109-68/484.
68. ריאיון עם אביאל שץ, 23 בדצמבר 1999 (להלן: שץ, 1999).
69. נעמי אפרתי, בראשית, 40 שנות מחשוב בישראל, כסלו פרסום והפקה (להלן: אפרתי), עמ' 28.
70. שץ, 1999.
71. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
72. ריאיון טלפוני עם הלל דודאי, 14 בדצמבר 1999.
73. שץ, 1999, שם.
74. ריאיון עם מרדכי קיקיון ומאיר שפירא, 26 באוגוסט 1992.
75. סא"ל אליעזר יניב, "קביעת יחידת המחשב של המרכז למיכון משרדי של משרד האוצר בירושלים כמתקן גיבוי חרום של ממר"ם", 7 בנובמבר 1969, ארכיון צה"ל 24-74/1329; סא"ל אליעזר יניב, "הסכם לשימוש במחשב של המרכז למיכון משרדי ממר"ם בשעת חירום", 5 בנובמבר 1970, ארכיון צה"ל 50-79/1329.

76. ריאיון עם יעקב חוגה, דצמבר 1999 וריאיון ב-21 בפברואר 2000 (להלן: ריאיון עם חוגה).
77. "מפגש ותיקי איל"א", עמ' 5.
78. ריאיון עם חוגה.
79. "הממ"ס בצה"ל - מקום המחשבים בצה"ל", 1958, ארכיון צה"ל, 1034/65-808 (להלן: "הממ"ס בצה"ל").
80. ריאיון עם אליעזר ארז, 27 ביולי 1992.
81. ריאיון עם יהורם בן שחר, 1 בדצמבר 1992 (להלן: ריאיון עם בן שחר).
82. "הממ"ס בצה"ל".
83. ריאיון עם בן שחר.
84. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 7 ביולי 1992 (להלן: ריאיון עם קיקיון).
85. ריאיון עם בן שחר.
86. ריאיון עם קיקיון.
87. רס"ן משה גולדלוסט, "מרכז למיכון וסטטיסטיקה - שינוי כפיפות", 11 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 109-484/68.
88. רס"ן ג' סבא, ועדת קבע לארגון ממר"ם - סיכום דיון, 13 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.

לפרק א' - מחשב או מסלול תעופה?

1. ריאיון עם מאיר שפירא, 20 באוגוסט 1992.
2. א' בן יוסף, מחשב אלקטרוני, 6 בדצמבר 1957, ארכיון צה"ל 1042/65-544.
3. דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממ"ס, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 1034/65-260; אלוף צבי צור, מינוי ועדה - פיתוח ממ"ס, 1 באפריל 1958, ארכיון צה"ל 1034/65-1204.
4. אל"ם שמעון יפתח, מחשבים אלקטרוניים - דו"ח על מקום המחשבים במסגרת צה"ל, 21 באפריל 1958, ארכיון צה"ל, תיק 1034/65-808, נספח מס' 2 - הממ"ס בצה"ל (להלן: יפתח, 1958).
5. שם, עמ' 3.
6. אלוף צבי צור, מינוי ועדה - פיתוח ממ"ס, 1 באפריל 1958, ארכיון צה"ל, 1034/65-1204.
7. יפתח, 1958.
8. יפתח, 1958.
9. יפתח, 1958.
10. יפתח, 1958, שם, נספח מס' 4 - משרד הביטחון.
11. יפתח, 1958, נספח מס' 5 - תע"ש.
12. ד"ר יוסף דיילי, השמוש במחשב אלקטרוני, נובמבר 1957, ארכיון צה"ל 1034/65-808, נספח 10.
13. יפתח, 1958, עמ' 4-1.
14. מחשבים אלקטרוניים, 19 במאי 1958, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
15. יפתח, 1958, עמ' 2.
16. שם, עמ' 3.
17. שם, נספח מס' 2.
18. הוועדה לפיתוח ממ"ס, 10 במרס 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-260.
19. יפתח, 1958, נספח מס' 2.
20. סא"ל י' לביא, מחשב אלקטרוני. מפקדת קצין קשר ראשי, 3 באפריל 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355 (להלן: לביא, 1959).
21. מינוי צוות לבדיקת מחשב אלקטרוני בחו"ל, 6 במרס 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
22. שם, שם.
23. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1959.
24. ריאיון עם מאיר שפירא, 26 באוגוסט 1992.
25. שם.
26. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1959.

27. שם; ריאיון עם מאיר שפירא, 26 באוגוסט 1992.
28. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1959.
29. דו"ח צוות לבדיקת מחשב אלקטרוני עבור צה"ל ומפעלי מערכת הביטחון, 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
30. סיכום תכנון המשך פעילות חברי הצוות לבדיקת מחשב אלקטרוני במשך חודש מאי 1959, 2 במאי 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
31. אל"ם ר' כרי, רכישת מחשב אלקטרוני, משרד הביטחון - אגף התקציבים, מאי 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355. בתוקף תפקידו שימש גם כיועץ הכספי לרמטכ"ל.
32. אל"ם רחבעם זאבי, דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממ"ס, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 260-65/1034.
33. אלוף מאיר זורע, מינוי צוות לבדיקת מחשב אלקטרוני בחו"ל, 6 במרס 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
34. אל"ם מתתיהו פלד, מבנה יחידת ממר"ם, 25 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל, 1034/65-1356.
35. אלוף יצחק רבין, מפקד ממר"ם - כתב מינוי, 26 ביוני 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
36. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992; שאולה הייטנר ומיכה חנני, "תחילת המחשוב בצה"ל", **מעשה חושב**, 4-5, אוקטובר 1988 (להלן: הייטנר וחנני, 1988), עמ' 23.
37. שמעון פרס ורב-אלוף חיים לסקוב, מינוי ועדת קבע להכוונה ולפיתוח ממר"ם, לשכת הרמטכ"ל, 26 ביוני 1959, ארכיון צה"ל 44-61/164.
38. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, מפקדת ממר"ם, 20 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
39. יוסף בית הלחמי, ועדת משנה לתקציב ממר"ם, משרד הביטחון, לשכת סגן המנכ"ל לכספים ומשק, 10 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
40. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 14 ביולי 1992.
41. מרדכי קיקיון, השוואה בין מחשבים מאותו סדר גודל הנמצאים ביצור בארה"ב, 25 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69; אל"ם ד"ר מנחם דישון, תקציר על מבנה ממר"ם, 5 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 24-79/1329.
42. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 23-24; ריאיון עם אביאל שן, 23 בדצמבר 1999.
43. ריאיון עם מיכה קדם, 8 במאי 2001.
44. דו"ח צוות לבדיקת מחשב אלקטרוני, אפריל 1959, ארכיון צה"ל, 1034/65-808.
45. ריאיון עם אסא כשר, 9 במאי 1999.
46. רס"ן ג' סבא, העלאת ופתרון נושאים אג"מיים באמצעות המחשב האלקטרוני, 12 ינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
47. מרדכי קיקיון, כתב מינוי, 11 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל, 1034/65-1355.
48. ריאיון עם מרדכי קיקיון, אליעזר ארז וחיים קדים, 14 ביולי 1992, ממר"ם.
49. ליד גאטני, הצעות למערכת אספקת חשמל עיקרית, 14 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
50. אל"ם ר' כרי, רכישת מחשב אלקטרוני, מאי 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
51. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992.
52. ריאיון עם שאול לביא, 6 בפברואר 2000.
53. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 20 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 8081034/65.
54. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 1 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
55. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 3 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
56. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992.
57. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 25 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
58. סא"ל ד' רוהטין, ועדת קבע להכוונה ולפיתוח ממר"ם - סיכום דיון 1, 12 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 69-565/61.
59. מבנה ארגוני של מרכז מחשבים אלקטרוניים, נספח ב', 1 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 69-565/61.

60. ישראל צדר, דו"ח צוות לבדיקת מחשב, 20 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
61. ריאיון עם שאול לביא, 6 בפברואר 2000.
62. ישראל צדר ודוד כהן, 20 בנובמבר 1959, דו"ח צוות לבדיקת מחשב, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
63. מרדכי קיקיון, מחשב CDC, 13 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל - 8081034/65.
64. מרדכי קיקיון, הערות להמלצות הוועדה לבחינת צוות המחשב, 27 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
65. מרדכי קיקיון, "השוואה בין מחשבים מאותו סדר גודל הנמצאים ביצור בארה"ב", 25 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
66. מרדכי קיקיון, הערות להמלצות הוועדה לבחינת צוות המחשב, 27 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
67. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דוח התקדמות, 1 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
68. מרדכי קיקיון, מבחן המחשב האלקטרוני, 17 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
69. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 17 בינואר 1960.
70. טיוטא - קבלת החלטה סופית בנושא המחשב, 4 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
71. ריאיון עם מרדכי קיקיון ומאיר שפירא, 26 באוגוסט 1992.
72. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - מסקנות וסיכום הביקור בארצות-הברית, 12 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 328/65-79.
73. מרדכי קיקיון, דיווח בנושא המחשב, 26 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
74. מרדכי קיקיון, לאחר פגישת TUG, 4 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
75. ריאיון עם מרדכי קיקיון ומאיר שפירא, 26 באוגוסט 1992.
76. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - מסקנות וסיכום הביקור בארה"ב, 12 יולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
77. מרדכי קיקיון במכתב אישי לראש אג"ם, יצחק רבין, 19 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
78. מברק ממנכ"ל משרד הביטחון, אשר בן נתן, 6 ביוני 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
79. מרדכי קיקיון, נתונים על המחשב שנרכש עבור מערכת הביטחון, 22 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
80. מרדכי קיקיון, משא ומתן עם חברת פילקו, 19 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808; מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - מסקנות וסיכום הביקור בארה"ב, 12 יולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
81. דיון על נושא המחשב האלקטרוני, 15 במרס 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
82. יפתח, 1958.
83. סא"ל ברוך גלבוע, יחידת המחשב האלקטרוני - מיקום, 16 ביוני 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
84. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 7 ביולי 1992.
85. אל"ם י' מידן, בינוי למחשב האלקטרוני, 31 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
86. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
87. רס"ן ש' רודל, התמקמות ממר"ם במחנה של"ר, 5 במאי 1961, ארכיון צה"ל 111/63-79.
88. סיכום דיון מס' 1 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 12 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
89. יפתח, 1958.
90. אל"ם רחבעם זאבי, דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממ"ס, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 65-260/1034.
91. סיכום דיון ועדת המשנה לבינוי ממר"ם, 25 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
92. אלוף יצחק רבין, ועדה לבחירת תכנית למבנה ממר"ם, 5 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
93. סיכום הוועדה לבחירת תכנית למבנה ממר"ם, 20 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
94. אל"ם אל-דאג, מחשב אלקטרוני - תכנית בינוי, 23 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
95. מכתב לשכת הרמטכ"ל, מרס 1960, ארכיון צה"ל 565/6-69.
96. אל"ם י' מידן, בינוי למחשב האלקטרוני, 7 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל 034/65-8081.
97. גטניו, תשמ"ו, עמ' 12.

98. מרדכי קיקיון, בינוי המתקן עבור המחשב, 27 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808; אפרתי, שם, עמ' 20.
99. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 14 ביולי 1992.
100. ריאיון עם יהושע מאור, 14 במרס 2000.
101. מרדכי קיקיון, דיווח בנושא המחשב, 26 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808; מרדכי קיקיון, בינוי המתקן עבור המחשב, 27 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
102. מרדכי קיקיון, משא ומתן עם חברת פילקו, 19 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
103. סיכום דיון מס' 9 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 19 במאי 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
104. ש' ארד (ארנסט), הספקת חשמל לממר"ם, 4 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355; מרדכי קיקיון, מכתב אישי, 9 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
105. ריאיון עם אלכס שינקמן, 10 ביולי 2000.
106. מרדכי קיקיון, לאחר פגישת TUG, 4 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
107. סיכום דיון מס' 8 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 31 במרס 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
108. ריאיון עם קיקיון, 14 ביולי 1992.
109. ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999.
110. סא"ל דן רוהטין, הקמת תחנת הכוח למחשב – סיכום דיון, 29 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
111. ריאיון עם יהושע מאור, 18 בינואר 1993.
112. ריאיון עם מרדכי קיקיון ואליעזר פרנקל, ספטמבר 1992.
113. סיכום דיון ועדת המשנה לבינוי מיום 9 ביוני 1960, 12 ביוני 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
114. סיכום דיון ועדת המשנה לבינוי ממר"ם מיום 20 ביוני 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
115. תכנית קליטת המחשב והפעלתו, ארכיון צה"ל 230/97-81; סא"ל זהר קרנר, חיוב בכיסויי רגליים לנכנסים לחדר מחשבים, 31 במרס 1965, ארכיון צה"ל 1032/70-57.
116. סא"ל אבנר לוי, שערור נכסי הבינוי בממר"ם, 16 בדצמבר 1984, ארכיון ממר"ם (להלן: לוי, 1984).
117. ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999.
118. ריאיון עם שאול לביא, 12 ביולי 2000.
119. לוי, 1984.
120. אילן גטניו, "במסגרת האילוצים", במחשבה 4, ספטמבר 1989, עמ' 10-14.
121. ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999.
122. עמוס אטינגר, כוח המוח – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986, ארכיון ממר"ם.
123. יניב יעקב, בניין המחשב הקיים – הרחבת ממר"ם, 23 בדצמבר 1968, ארכיון צה"ל 1329/79-24; גטניו, "במסגרת האילוצים", שם, עמ' 10-14.
124. סא"ל אליעזר ינקוביץ, תכנון בנייה בממר"ם – הנחיות ראשונות, 26 במרס 1969, ארכיון צה"ל 915/171-24.
125. סיכום דיון סגל א' ממר"ם מיום 2 במאי 1969, 7 במאי 1969, ארכיון צה"ל 915/71-29.
126. סיכום דיון סגל א' ממר"ם מיום 6 בפברואר 1970, 12 בפברואר 1970, ארכיון צה"ל 915/71-29.
127. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 1 בספטמבר 1970, 13 בספטמבר 1970, ארכיון צה"ל 122/75-7.
128. גטניו, "במסגרת האילוצים", שם, עמ' 10-14.
129. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 12 בינואר 1971, 17 בינואר 1971, ארכיון צה"ל 122/75-7.
130. לוי, 1984.
131. סיכום דיון על סדר פעולות ולוח זמנים, 11 במרס 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-165 (להלן: סדר פעולות ולוח זמנים).
132. מנחם רוזנסל, בניין משרדים בממר"ם – ניקוי חלונות, אוגוסט 1974, ארכיון צה"ל 1329/79-205.
133. סא"ל אבנר לוי, נזילת מים בבנין 5 קומות בממר"ם, 26 בנובמבר 1984, ארכיון צה"ל 299/87-11.
134. סדר פעולות ולוח זמנים, שם.

135. גטניו, "במסגרת האילוצים" שם, עמ' 10-14.
136. לוי, נזילת מים בבנין, שם.
137. סדר פעולות ולוח זמנים, שם.
138. דו"חות כספיים של ממר"ם לשנות הכספים 1970, 1971, 1972, יולי 1973, ארכיון ממר"ם.
139. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 12 בינואר 1971, 17 בינואר 1971, ארכיון צה"ל 7-122/75.
140. אילן גטניו, 30 שנות מחשוב, במחשבה 4, ספטמבר 1989, עמ' 4-6.
141. סא"ל אבנר לוי, שערך נכסי הבינוי בממר"ם, 16 בדצמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
142. ריאיון עם שאול לביא, 3 באפריל 2000.
143. גטניו, 30 שנות מחשוב, שם; ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999; ריאיון עם רוממיה הלוי-סגל, 11 במאי 1999.
144. גטניו, 30 שנות מחשוב, שם; ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999; ריאיון עם יצחק מלאך, 25 באוגוסט 1999; ממר"ם - סקירה לקראת ביקור הרמטכ"ל, נובמבר 1981, ארכיון ממר"ם; אל"ם מירי קדמיאל, פתרון מצוקת הבינוי ליחידות המחשב ברמת גן, 1 במאי 1997, ארכיון ממר"ם (להלן: קדמיאל, 1997).
145. אלכס שניקמן, מבנה משרדים ליחידות מחשב במחנה של"ר, 6 ביולי 1997, ארכיון ממר"ם (להלן: שניקמן, 1997).
146. שאול לביא, בינוי ממר"ם, 8 בדצמבר 1992, ארכיון ממר"ם.
147. שניקמן, 1997.
148. שם, שם; קדמיאל, 1997.
149. דובי גלצקי, פינוי מחנות צה"ל - הליך חדש (שלישות ראשית ושדה דב), 2 באוגוסט 1998, ארכיון ממר"ם.
150. כנס סגל פיקוד בכיר, "המחשב האלקטרוני", 17 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל, 847/62-188.
151. אל"ם מתתיהו פלד, "סיור בחו"ל", 14 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
152. מברק מרס"ן אריה תיכון הרל"ש של ראש אג"ם, האלוף יצחק רבין, 12 בינואר, 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
153. מרדכי קיקיון, "המחשב האלקטרוני", 10 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
154. אל"ם מתי פלד, מכתב אישי, 28 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
155. דיון המטה הכללי של צבא הגנה לישראל מס' 16/60, 6 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 3-847/62.
156. דיון המטה הכללי של צה"ל בנושא המחשב האלקטרוני, 15 במרס 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
157. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
158. דיון בנושא המחשב האלקטרוני, 15 במרס 1960, (כנראה דיון מטכ"ל), ארכיון צה"ל 565/61-69.
159. אלוף יצחק רבין אל אשר בן נתן, מנכ"ל משרד הביטחון, 26 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 65-808/1034.
160. מכתב תשובה של מנכ"ל משרד הביטחון, אשר בן נתן לראש אג"ם, האלוף יצחק רבין, 8 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
161. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 25 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 65-808/1034.
162. אל"ם מתי פלד, סיכום דיון מס' 2 של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 30 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל, ללא מספר תיק.
163. אל"ם מתי פלד, הדרכה בנושאי ממר"ם, 6 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
164. דיון המטה הכללי, 1 במאי 1961, ארכיון צה"ל 117/70-199.
165. אלוף יצחק רבין, "מגוי צוות להכנת תכנית אב למחשב האלקטרוני (ממר"ם)", 10 באפריל 1961, ארכיון צה"ל 172/67-55.
166. אל"ם רחבעם זאבי, דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממ"ס, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 65-260/1034.
167. דן רוהטין, סא"ל, ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם - סיכום דיון מס' 2, 28 ביולי 1959, ארכיון

- צה"ל 328/65-81.
168. מרדכי קיקיון, ממר"ם לשלב ב, 25 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
169. מתתיהו פלד, אל"ם, סיכום דיון מס' 1 של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 6 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
170. ג' קום, רס"ן, המחשב האלקטרוני – דו"ח התקדמות, 2 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
171. י' מידן, אל"ם, בינוי למחשב האלקטרוני, 7 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
172. אל"ם יהודה ניצן, הכנות למחשב אלקטרוני – דו"ח על עבודת צוות אכ"א, 29 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל, 630/63-108.
173. דו"ח ועדת הקבע לארגון ממר"ם בנושא תכנון הגורמים להעלאת הנושאים על המחשב, 12 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל, 565/61-69.
174. אל"ם מתי פלד, דו"ח ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 12 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
175. סיכום דיון מס' 7 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 23 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 61-69/565.
176. סיכום דיון של ועדת הקבע לארגון ממר"ם 10 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
177. אלוף יצחק רבין, תכנון העלאת נושאים למחשב, 26 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
178. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 26-29.
179. ריאיון עם חיים קדים (ליס), 8 בספטמבר 1992.
180. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 26-29; ריאיון עם אליעזר ארו ב' 27 ביולי 1992 וב' 18 במאי 1993; ריאיון עם זאב פאר, 15 בספטמבר 1992.
181. שאולה הייטנר, יחידה 180 – 30 שנה, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1989 (להלן: הייטנר, 1989), עמ' 3.
182. סיכום דיון של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 10 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
183. ריאיון עם יחיאל אלון, 7 במרס 1999.
184. ריאיון עם יחיאל אלון ב' 18 באוגוסט 1992 וב' 7 במרס 1999.
185. הייטנר, 1989, עמ' 1-9.
186. סיכום דיון של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 10 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
187. ריאיון עם שלמה רון, 5 באוגוסט 1992.
188. אל"ם חיים הרצוג, ועדת קבע אמ"ן לענייני המחשב האלקטרוני – מינוי, 17 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
189. ריאיון עם קרל קוסמן, 9 בדצמבר 1992.
190. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 26-29.
191. ריאיון עם אסא כשר, 9 במאי 1999.
192. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
193. סא"ל שמואל אמיר, התקדמות בתכנון הגורמים להעלאת הנושאים למחשב – הערות והמלצות, 22 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
194. אל"ם מתתיהו פלד, סיכום ההתקדמות בעבודת צוות תכנון אגפיים/חייליים, 12 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
195. סיכום דיון מס' 10 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 28 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
196. ריאיון עם קלמן אלקד, 23 ביוני 1993.
197. רב-אלוף חיים לסקוב, דו"ח ביקור בממר"ם – חיל אויר, 31 במאי 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
198. רס"ן גדיאל סבא, סיכום צרכי אג"ם/מבצעים במחשב אלקטרוני, 15 יוני 1960, ארכיון צה"ל 119-327/65.
199. סיכום דיון של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 19 בדצמבר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
200. קלמן רונן, תכנית עבודת חוליית משרד הבטחון לשנת 61/62, 13 באוגוסט 1961, ארכיון צה"ל 26-326/65.
201. סיכום דיון מס' 12 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 22 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 731/64.

202. סיכום דיון ועדת המשנה לארגון ממר"ם, 29 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 326/65-26.
203. סיכום דיון של ועדת המשנה לארגון ממר"ם, 24 בנובמבר 1961, ארכיון צה"ל 326/65-26.
204. מרדכי קיקיון, תכנית עבודה ותקציב לשנת 1962/63, 15 בנובמבר 1961, ארכיון צה"ל 326/65-26; תכנית לקליטת המחשב והפעלתו, ללא תאריך, ארכיון צה"ל 230/97-81.
205. תכנית קליטת המחשב, ארכיון צה"ל 230/97-81.
206. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 26-29; תכנית קליטת המחשב, 1961, ארכיון צה"ל 230/97-81.
207. שם, שם; מברק משפירא ומקיקיון במשלחת משרד הביטחון בניו יורק למשרד הביטחון, 7 ביולי 1961, ארכיון צה"ל 1/64-73.
208. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 14 ביולי 1992.
209. ב' גלילי, כדאיות רכישת מחשב פילקו 2000, 16 ביוני 1963, ארכיון צה"ל 484/68-1089.
210. אלי שחף, "הגולם מפילדלפיה", במחנה, אוגוסט 1961.
211. אורי אבנרי, "מוח יש – שכל אין!", העולם הזה, 2 באוגוסט 1961, עמ' 25.
212. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992; גטניו, תשמ"ז, עמ' 15-16.
213. ראיונות עם מרדכי קיקיון ב-29 ביוני 1992 וב-21 ביולי 1992.

לפרק ב' – תעודות זהות וקורות חיים

1. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני – מסקנות וסיכום ביקור בארה"ב, 12 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
2. דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממר"ם, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 1034/65-260.
3. אלוף יצחק רבין, מפקד ממר"ם – כתב מינוי, 26 ביוני 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
4. סיכום דיון מס' 2 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 28 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 328/65-81; רס"ן בנימין רוזנקרנץ, נוהל הפעלת ממר"ם, 19 ביולי 1961, ארכיון צה"ל 1/64-73.
5. רס"ן מ' קליין, צו הקמה מרכז מחשב ורישום ממוכן, 19 ביולי 1959, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם.
6. רס"ן דוד אלעזר, צו ארגון מרכז מחשב ורישום ממוכן, 30 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם.
7. רס"ן משה גולדלוסט, צו ארגון מרכז מחשב ורישום ממוכן, 19 ביולי 1961, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם.
8. סיכום דיון מס' 1 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 12 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 328/65-79.
9. אל"ם מתתיהו פלד, מבנה יחידת ממר"ם, 25 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
10. מרדכי קיקיון, מבנה יחידת ממר"ם, 5 בספטמבר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
11. סיכום דיון מס' 11 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 21 בדצמבר 1960, ארכיון צה"ל 61-69/565.
12. רס"ן משה גולדלוסט, מבנה ממר"ם, 27 באפריל 1961, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם; רס"ן משה גולדלוסט, מרכז למיכון וסטטיסטיקה – שינוי כפיפות, 11 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 484/68-109; רס"ן משה גולדלוסט, מבנה ממר"ם, 24 בדצמבר 1961, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק.
13. סא"ל שמואל אמיר, ממר"ם – שינויי מבנה, 1 במרס 1962, ארכיון צה"ל 484/68-108.
14. שם; רס"ן זהר קרנר, תקן, 25 בספטמבר 1962, התקבל מיחיאל אלון.
15. ריאיון עם שאול לביא, 1 בינואר 2001; אברהם כהן, דו"ח פעילות – ענף תכנות והדרכה לחודש אוגוסט, 17 בספטמבר 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-50; ריאיון עם ד"ר מנחם דישון, 8 בספטמבר 1999; ריאיון עם ד"ר אמנון תדהר, 10 בינואר 2001; ריאיון עם ד"ר מנחם גוטרמן, 30 ביולי 1993.
16. סא"ל אליעזר ריי, מבנה ממר"ם, 12 בנובמבר 1964, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
17. סא"ל נפתלי בהירי, דו"ח הצוות לבדיקת ארגון ממר"ם, 28 בספטמבר 1967, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
18. סא"ל נפתלי בהירי, הוועדה לבדיקת ממר"ם, 22 באפריל 1968, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
19. סרן אמנון טטרק, מדור עבודות מדעיות – מצב וחווית דעת, 23 בנובמבר 1969, ארכיון צה"ל 71-10/915.

20. מרדכי קיקיון, ארגון המחשבים במערכת הבטחון, יולי 1967, ארכיון צה"ל 3-70/1032.
21. אל"ם ד"ר מנחם דישון, תקציר על מבנה ופעילות ממר"ם עבור ביקור פורום אג"ם בממר"ם, 5 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 24-79/1329.
22. סגן ענת שפירא, הקמת ענף מערכות יעודיות בממר"ם, 12 ביולי 1978, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
23. ממר"ם: תפקוד בהווה להיערכות לקראת אתגרי העתיד, ינואר 1987, ארכיון ממר"ם.
24. ריאיון עם סא"ל יאיר דור, 24 ביולי 2000.
25. רס"ן רוני גוטסגנדה, ממר"ם 9540 - עדכון מס' 1 לפק"א 14/82 - שינויים ארגוניים, 15 בדצמבר 1983, ארכיון ממר"ם.
26. סגן ורד מחלב, ממר"ם - עדכון מס' 4 לפק"א 14/82 - תקנון צוות פרויקט זמני בענף מ"י למיכון המינהל האזרחי באיו"ש, 3 בדצמבר 1985, ארכיון צה"ל תיק פק"א.
27. סגן ורד מחלב, ממר"ם - עדכון מס' 3 לפק"א 14/82 - תיקנון קצין בחינה זמני בענף מ"י, 11 ביוני 1985, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם.
28. סרן ורד מחלב, ממר"ם - עדכון מס' 5 לפק"א 14/82 - התאמת מבנה ממר"ם לתפעול מתקן הגיבוי של ממר"ם, 24 באוקטובר 1986, ארכיון ממר"ם.
29. אל"ם יצחק מלאך, ממר"ם: תפקוד בהווה והיערכות לקראת אתגרי העתיד, ינואר 1987, ארכיון ממר"ם, עמ' 9; סרן סיגל טקין לוי, ממר"ם: עדכון מס' 9 לפק"א 14/82 - הכפפת ממר"ם לחיל הקשר, 9 במאי 1990, ארכיון ממר"ם.
30. אליעזר פרנקל, פעילות מדור קלידה, 1 ביוני 1993, ארכיון ממר"ם; ריאיון עם אליעזר פרנקל, 4 באוגוסט 1999; ריאיון עם גיורא אולמן, 1 ביולי 1999.
31. אל"ם גיורא אולמן, סגירת מדור קלידה בממר"ם, 13 בפברואר 1994, ארכיון ממר"ם.
32. סא"ל י' לביא, מחשב אלקטרוני, 3 באפריל 1959, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
33. אל"ם י' לביא, מחשב אלקטרוני, 9 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
34. אל"ם מתתיהו פלד, תחזוקת ממר"ם, 21 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
35. אל"ם מתתיהו פלד, תחזוקת המחשב, 9 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
36. סיכום דיון מס' 4 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 9 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 1356-1034/65.
37. סא"ל דן רותם, נושאים לפגישה אישית - כפיפות ממר"ם, 18 בדצמבר 1964, ארכיון צה"ל 110-68/484; רס"ן זהר קרנר, צו ארגון ממר"ם, 19 ביוני 1963, ארכיון צה"ל, ללא מספר תיק (התקבל מצבי עתיר); רס"ן זהר קרנר, צו ארגון ממר"ם, 22 במאי 1964, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
38. מ' קשתי, הוראת משרד הבטחון: ממר"ם הגדרת תפקידים, 1 בנובמבר 1965, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
39. הוראת הפיקוד העליון 2.0609, 16 במאי 1967, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
40. סא"ל ד"ר מנחם דישון, הצעה לעדכון הוראת הפיקוד העליון 2.0609 - ממר"ם, 19 בדצמבר 1967, ארכיון צה"ל 3-270/1032.
41. זימון דיון לוועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 1 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 79-65/328.
42. אלוף יצחק רבין, מטרת המחשב, פברואר 1960, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
43. דבריו של אלוף יצחק רבין, בהיותו ראש אג"ם, 1961, מתוך תוכניתו של יואל רפל ברשת ב', 8 בספטמבר 1999.
44. אל"ם מתתיהו פלד, מבנה יחידת ממר"ם, 25 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל 1356-65/034.
45. מרדכי קיקיון, מבנה יחידת ממר"ם, 5 בספטמבר 1960, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
46. מפקדת ממר"ם, תקן ממר"ם לשנת 1964/65, ינואר 1964, ארכיון צה"ל, ללא מס' תיק (התקבל מצבי עתיר).
47. סא"ל נפתלי בהירי, פקודת ארגון לממר"ם, 15 במאי 1966, ארכיון צה"ל, תיק צווי ארגון, סא"ל יחיאל שרעבי, צו ארגון למרכז מחשבים ורישום ממוכן, 26 במאי 1975, ארכיון ממר"ם.

48. רס"ן רוני גוטסגנדה, ממר"ם 9540 - עדכון מס' 1 לפק"א 14/82 - שינויים ארגוניים, 15 בדצמבר 1983, ארכיון ממר"ם; רס"ן רוני גוטסגנדה, רכש ציוד מחשבים עיקרי - הצעה לנזהל ארעי, פברואר 1985, ארכיון ממר"ם; סרן מחלב, ממר"ם 9540 - עדכון מס' 5 לפק"א 14/82 - התאמת מבנה ממר"ם לתפעול מתקן ממר"ם שבמרגנית, 24 באוקטובר 1986, ארכיון ממר"ם.
49. סרן סיגל טקין לוי, עדכון מס' 9 לפק"א ממר"ם 14/82 - הכפפת ממר"ם לחיל הקשר, 9 במאי 1990, ארכיון ממר"ם.
50. אל"ם מירי קדמיאל, תיק ביקור, 30 ביולי 1995, ארכיון ממר"ם.
51. מתוך חוברת שקפים, לשכת ממר"ם, ארכיון ממר"ם, מאי 2000.
52. סיכום ישיבה מס' 1 של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 6 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
53. אל"ם יהושע רביב, העברת חוליות אגפיות/חיליות מממר"ם לאגפים/חילות, 15 ביולי 1962, ארכיון צה"ל 484/68-108.
54. סיכום דיון מס' 11 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 21 בדצמבר 1960, ארכיון צה"ל 61-69/565.
55. צבי עתיר, הערות בכתב לריאיון בממר"ם, 8 במרס 1999.
56. ריאיון עם יחיאל אלון, 7 במרס 1999.
57. אל"ם צבי קינן, קמ"ט מתאם להכנת אמ"ן למחשב - הגדרת תפקידים, 6 בספטמבר 1960, ארכיון צה"ל, (כנראה תיק מס' 1034/65-1356).
58. אל"ם מתתיהו פלד, מבנה יחידת ממר"ם, 25 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1056.
59. אל"ם מתתיהו פלד, ממר"ם - שינויי מבנה, 1 במרס 1962, ארכיון צה"ל 484/68-108.
60. אל"ם יהושע רביב, העברת חוליות אגפיות/חיליות מממר"ם לאגפים/חילות, 15 ביולי 1962, ארכיון צה"ל 484/68-108.
61. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
62. רביב, שם, שם; ריאיון עם קיקיון, שם; סא"ל חיים ליס, שינוי כפיפות החוליות לעיבוד נתונים - בעיות, 20 בנובמבר 1962, ארכיון ממר"ם.
63. ריאיון עם מרדכי קיקיון ועם יהורם בן שחר, 1 בדצמבר 1992.
64. סיכום דיון בנושא העברת חוליות ממר"ם לאגפים/חיל אוויר, 25 באפריל 1963, ארכיון צה"ל 109-484/68.
65. סא"ל זהר קרנר, נהלי התכנסות סגלי דיון, 21 בדצמבר 1964, ארכיון צה"ל 1032/70-48.
66. סיכום דיון בנושא העברת חוליות, שם, נספח.
67. ריאיון עם אביאל שץ, 23 בדצמבר 1999.
68. ריאיון עם יהושע מאור, 14 במרס 2000.
69. ריאיון עם תא"ל (מיל') צבי אמיד, 29 באוקטובר 2000.
70. אל"ם יצחק מלאך, עקרונות להיערכות ממר"ם ומערך המחשבים בצה"ל, 20 באוקטובר 1986, ארכיון ממר"ם (להלן: מלאך).
71. ממר"ם 9540 - פקודת ארגון 14/82, 31 באוגוסט 1982, ארכיון ממר"ם.
72. אל"ם דניאל רוזן, חיל הקשר - דעיכה או תחייה? 23 במאי 1986, ארכיון ממר"ם.
73. מלאך, שם, שם.
74. תא"ל בראש מערך המחשבים - סעיפים לדיון ולמחשבה, פברואר 1987, ארכיון ממר"ם.
75. סרן חנה ליברמן, ארגון המחשבים המנהלתי - סיכום, 18 באוגוסט 1989, ארכיון ממר"ם.
76. התייחסות להצעת אג"ת, ממר"ם, אוגוסט 1989, ארכיון ממר"ם, אל"ם אלי גונן, ארגון מערך המחשבים המנהלי, 19 ביולי 1989, ארכיון ממר"ם.
77. סרן סיגל טקין לוי, ממר"ם 9540: עדכון מס' 9 לפק"א 14/82 - הכפפת חטיבת המחשוב, ארכיון צה"ל.
78. ריאיון עם אלי גונן, 1 ביולי 1999.
79. רס"ן יוסי רביע, ממר"ם 9540 - עדכון לצו ארגון, 28 באוגוסט 1994, ארכיון צה"ל, תיק פק"א ממר"ם.
80. תא"ל הרצל הלואלי, רח"ט מחשוב - דוח סיום תפקיד, 14 ביולי 1996, ארכיון ממר"ם.
81. תא"ל הרצל הלואלי, חטיבת המחשוב - סקירה, 19 במרס 1996, ארכיון ממר"ם.

82. תא"ל הרצל הלאלי, רח"ט מחשוב - דו"ח סיום תפקיד, 14 ביולי 1996, ארכיון ממר"ם; תא"ל ניסים אלפיה, ביטול חטיבת המחשוב - הרהור מחדש, 13 במאי 1999, ארכיון ממר"ם; אל"ם אלי גונן, איחוד מרכזי מחשבים - השלכות ומשמעויות, 16 באוגוסט 1990, ארכיון ממר"ם.
83. הלאלי, דו"ח סיום תפקיד, שם.
84. תא"ל אמנון כץ, הקמת חטיבת התקשור"ב, 17 ביוני 1999, ארכיון ממר"ם.
85. יהודה נאות, דו"ח ביקורת בנושא מחשבים במערכת הבטחון, 10 במאי 1979, ארכיון ממר"ם, עמ' 8-10 (להלן: דו"ח ביקורת).
86. אל"ם ד"ר מנחם דיזשון, הצעת לגבי שינוי במבנה של מערך עיבוד נתונים בצה"ל, 8 באפריל 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
87. אלוף ישראל טל, כתב מינוי לצוות תכנון בנושא מחשבים, יוני 1972, ארכיון ממר"ם.
88. אל"ם עמיקם רייכמן, פיתוח מערך המחשבים לעיבוד נתונים בצה"ל, תכנית רב שנתית לשנים 1973-1978, ארכיון ממר"ם, עמ' 12.
89. יהודה נאות, דו"ח ביקורת, שם, עמ' 8-9.
90. הוראת קבע, מטכ"ל/אג"ם, הוראה מס' 11/1 - נוהל עיבוד נתונים בעזרת המחשב, מרס 1979, ארכיון ממר"ם.
91. אל"ם שריה זיו, ארגון מערך המחשבים בכוחות היבשה, 14 במאי 1981, ארכיון ממר"ם (להלן: ארגון מערך המחשבים).
92. אל"ם ארנון גולד, מחלקת מחשבים וממר"ם - יחסי גומלין, 4 בינואר 1984, ארכיון ממר"ם.
93. שם, שם.
94. זיו, ארגון מערך המחשבים, שם.
95. ארגון מערך המחשבים - הערות להחלטת סגן הרמטכ"ל, מענ"א 1982, ארכיון ממר"ם.
96. אליהו שבילי, מערך המחשבים בצה"ל - מצע לדיון, 26 בנובמבר 1984, ארכיון ממר"ם; אליהו שבילי, מערך המחשבים בצה"ל - הערכת מצב, 12 בספטמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
97. רס"ן רוני גוטסגנדה, מערך המחשבים בצה"ל, 28 בדצמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
98. אל"ם בני מידן, מערך המחשבים בצה"ל - הערכת מצב, 13 בנובמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
99. אל"ם עמנואל כרמי, 26 בספטמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
100. שאול לביא, מערך המחשבים בצה"ל, 8 באוקטובר 1984 ו-5 בדצמבר 1984, ארכיון ממר"ם.
101. שאול לביא, היערכות חדשה בתחום המחשוב - מצע לדיון, 13 באוגוסט 1986, ארכיון ממר"ם.
102. אל"ם אלי גונן, ארגון מערך המחשבים המנהלי, 19 ביולי 1989, ארכיון ממר"ם.
103. סיכום ראש אג"ת בנושא ארגון מערך המחשבים המנהלי, 24 במאי 1989, ארכיון ממר"ם.
104. אל"ם דורון קדמיאל, הקמת צוות לבחינת מערך המחשבים המנהלתי בצה"ל, 17 בדצמבר 1987, ארכיון ממר"ם.
105. אל"ם (מיל') יוש רוזן, אל"ם (מיל') אבי פרי, סגן (מיל') יחזקאל זעירא, דו"ח מסכם צוות לבחינת מערך המחשבים המנהלתי בצה"ל, אוקטובר 1988, ארכיון ממר"ם.
106. אל"ם דורון קדמיאל, ארגון מערך המחשבים המנהלתי - זימון דיון, 16 בנובמבר 1988, ארכיון ממר"ם.
107. סא"ל יוסי בינהורן, ארגון מערך המחשבים המנהלתי - זימון דיון, 5 בינואר 1989, ארכיון ממר"ם.
108. מקשר"ר, ענף תוא"ר, מערך המחשבים בצה"ל, דצמבר 1988, ארכיון ממר"ם.
109. סיכום ראש אג"ת, בנושא ארגון מערך המחשבים המנהלי, 24 במאי 1989, ארכיון ממר"ם.
110. אל"ם אלי גונן, ארגון מערך המחשוב המנהלי, 19 ביולי 1989, ארכיון ממר"ם.
111. סרן חנה ליברמן, ארגון מערך המחשוב המנהלתי - סיכום, 18 באוגוסט 1989, ארכיון ממר"ם.
112. מתווה ארגוני לשנה"ע 1994 - הצעת משימות במגמת יעול וחסכון, 9 בספטמבר 1993, ארכיון ממר"ם.
113. אלוף עוזי דיין, מתווה ארגוני לש"ע 94 - הצעת משימות במגמת חסכון, 31 באוקטובר 1993, ארכיון ממר"ם.
114. תא"ל אביהו דיסטלמן, ארגון מערך המחשוב האג"מי, 24 באפריל 1994, ארכיון ממר"ם.

115. תא"ל הרצל הלאלי, חטיבת המחשוב – סקירה, 19 במרס 1999, ארכיון ממר"ם.
116. תא"ל ניסים אלפיה, ביטול חטיבת המחשוב – הרהור מחדש, 13 במאי 1999.
117. אל"ם גדי שוויץ, רה"ארגון יחידות המחשב באט"ל – הצעה, 15 במרס 1999, ארכיון ממר"ם.
118. אל"ם מירי קרמיאל, מקשר"ר באט"ל – רה"ארגון, 14 במרס 1999, ארכיון ממר"ם.
119. סא"ל אביעד בן יצחק, פק"ל חטיבת המחשוב – ביטול, 16 ביולי 2000, ארכיון ממר"ם; סגן ריקי אטינגר, סטטוס הערכות עקב ביטול תפקיד ע' קשר"ר למחשוב, 16 ביולי 2000, ארכיון ממר"ם.

לפרק ג' – כלכלה ותקציב

1. א' שינטל, "מרכז מחשבים כמשק תקציבי סגור במערכת הבטחון ובתעשיות", 24 בינואר 1968, ארכיון צה"ל 1034/70-38 (להלן: שינטל, 1968).
2. אל"ם מירי קרמיאל, נוהל הפעלת משק סגור, 17 בדצמבר 1995, ארכיון ממר"ם.
3. צבי גליכמן, שיטת המשק הסגור, 23 בדצמבר 1999, ארכיון ממר"ם (להלן: גליכמן, 1999).
4. אל"ם ר' כרי, "רכישת מחשב אלקטרוני", מאי 1959, ארכיון צה"ל, 1034/65-1355.
5. שאול לביא, "תכנון, תיקצוב וניהול יחידות ענ"א", **מעשה חושב**, פברואר 1990, עמ' 26-30.
6. אל"ם ר' כרי, רכישת מחשב אלקטרוני, מאי 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
7. סא"ל דן רוהטין, ועדת קבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם – זימון דיון, 1 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 79-328/65.
8. סיכום דיון מס' 1 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 12 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 79-328/65.
9. רס"ן ג' סבא, ועדת קבע לארגון ממר"ם, 10 במרס 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
10. דיון המטה הכללי, 15 במרס 1960, ארכיון צה"ל 69-61/565, עמ' 12.
11. סא"ל דן רוהטין, חסכוניות והכנסות משוערים כתוצאה מהפעלת המחשב, 20 במרס 1960, ארכיון צה"ל 119-327/65.
12. סא"ל דן רוהטין, נוהל השכרת שעות לגורמים מחוץ למערכת הבטחון, 6 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
13. אל"ם מתתיהו פלד, ממר"ם, 11 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
14. סיכום דיון מס' 11 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 21 בדצמבר 1960, ארכיון צה"ל 69-61/565.
15. רס"ן משה גולדלוסט, צו ארגון ממר"ם, 24 בדצמבר 1961 (התקבל מצבי עתיר).
16. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 33.
17. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
18. אל"ם י' ניצן, מעמדה התקציבי של יחידת ממר"ם, 10 באוקטובר 1962, ארכיון צה"ל 99-64/2.
19. שם, שם.
20. סא"ל זהר קרנר, סיכום דיון ישיבת מטה מצומצם בממר"ם ב-16 בנובמבר 1964, 18 בנובמבר 1964, ארכיון צה"ל 57-70/1032.
21. הוראות משרד הבטחון, ממר"ם הגדרת תפקידים, 1 בנובמבר 1965, ארכיון ממר"ם.
22. קרנר, שם, שם.
23. מרדכי קיקיון, פריטיכל מס' 1 מיום 12 באוקטובר 1967, 29 באוקטובר 1967, ארכיון צה"ל, 38-70/1043.
24. שינטל, 1968.
25. ש' לדור, סקירה על פעילות הממונה על הכספים בממר"ם, 7 בדצמבר 1969, ארכיון צה"ל, 24-79/1329 (להלן: לדור, 1969).
26. לאה פלדמן, תעריפים לשרותי ממר"ם לשנת 1972, יוני 1972, ארכיון ממר"ם (להלן: פלדמן, 1972), עמ' 1-3.
27. שם, שם.
28. ראשי פרקים לסקירת ראש ממר"ם, שם, שם.

29. הוראת משרד הבטחון מס' 40.22, יחידת ממר"ם – עקרונות הניהול המשקי כמשק סגור, 15 ביולי 1980, ארכיון ממר"ם, עדכון ההוראה מ-25 באוקטובר 1995, יחידות המשק הסגור בחטיבת המחשוב במקשר"ר – כללי הניהול כמשק סגור.
30. דן זרמי, 30 שנה לממר"ם, "הפלגות הממוחשבות של צה"ל", **כספים**, 14 בפברואר 1990 (להלן: זרמי, 1990).
31. אל"ם אלי גונן, ארגון מערך המחשבים המנהלי, 19 ביולי 1989, ארכיון ממר"ם.
32. גליכמן, 1999.
33. **שם**.
34. זרמי, 1990.
35. אל"ם ד"ר מנחם דישון, דו"חות כספיים של ממר"ם לשנים 1970, 1971 ו-1972, יולי 1973, ארכיון ממר"ם, נספחים.
36. **שם**; לדור, 1969.
37. פלדמן, 1972, עמ' 53.
38. סרן תומר מירז, תקציב ממר"ם לשנת עבודה 1993, 27 באוגוסט 1992, ארכיון ממר"ם.
39. רס"ן שי קולר, ת"ע קשר"ר לשנה"ע 94-95 ומרקם 98, 25 באוקטובר 1993, ארכיון ממר"ם.
40. אל"ם יוסף תלדור, ממר"ם כמשק סגור, 31 באוקטובר 1993, ארכיון ממר"ם.
41. יועץ כלכלי: אדמ"ר/1523/102, 7 בדצמבר 1997, בתוך: גליכמן, 1999, עמ' 9.
42. שינטל, 1968.
43. שאול לביא, "תכנון, תיקצוב וניהול יחידות ענ"א", **מעשה חושב**, פברואר 1990, עמ' 26-30.
44. אל"ם חיים בן דוד לפרופ' עמוס דה שליט, 1 במאי 1962, ארכיון צה"ל 2/64-70.
45. מרדכי קיקיון, מחיר שימוש במחשב האלקטרוני, 3 בפברואר 1963, ארכיון צה"ל, 484/68-109.
46. ב' גלילי, עלות שעת מחשב, 24 במאי 1963, ארכיון צה"ל 484/68-109.
47. קיקיון, מחיר שימוש במחשב אלקטרוני, **שם**.
48. דישון, דו"חות כספיים של ממר"ם, **שם**.
49. מרדכי קיקיון, מכירת שעות מחשב, 5 בפברואר 1963, ארכיון צה"ל 484/68-109.
50. אל"ם יהושע רביב, תכנית עבודת ממר"ם לשנת 64/5 – צרכי צה"ל בשעות מחשב ומדפסת, 10 בדצמבר 1963, ארכיון צה"ל 484/68-109.
51. סא"ל קלמן וייס, עיבוד נתונים במחשב – מחירון לשנת 1965/6, 13 בנובמבר 1964, ארכיון צה"ל 484/68-110.
52. אל"ם דן רותם, עיבוד נתונים באמצעות מחשבי ממר"ם – תכנית עבודה לשנת 70/71, 15 באוגוסט 1969, ארכיון צה"ל 915/71-20.
53. סא"ל רוממיה הלוי-סגל, חלוקת זמני מחשב למחשבי יבם בשעות היום, 15 באוגוסט 1969, ארכיון צה"ל 915/71-33.
54. פלדמן, 1972, עמ' 17-53.
55. סא"ל משה שמאי, דיון מפקדי יחידות, 27 באפריל 1967, ארכיון צה"ל, 1032/70-61.
56. ש' לדור, תכנית חשבונאות בעבודות שיתוף זמנים במחשב, 15 בספטמבר 1969, ארכיון צה"ל 71-35/915.
57. אל"ם, ד"ר מנחם דישון, נוהל זיכוי זמנים במחשב יבם 360/50 ובמחשב יבם 360/65, 12 בדצמבר 1968, ארכיון צה"ל 71-20915/.
58. סיכומי דיון סגל ב' ממר"ם מחודשים ינואר, יולי ואוגוסט 1970, ארכיון צה"ל 121/71-4, וארכיון צה"ל 122/75-7.
59. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 20 במרס 1970, ארכיון צה"ל 121/71-4.
60. פלדמן, 1972, עמ' 1-5.
61. היועץ הכלכלי למשרד הבטחון, תעריפים לשירותי ממר"ם - 1973, יולי 1973, ארכיון ממר"ם, עמ' 1-9.
62. שאול לביא וסרן שמואל שטיגמן, תעריפי השירותים בממר"ם לשנת 1977, אוקטובר 1977, ארכיון ממר"ם, עמ' 9-10.

63. ריאיון עם שאול לביא, 30 באוגוסט 2000; אל"ם צבי גליכמן, תחזית צריכת משאבים לשנת 2001, 20 במרס 2000, ארכיון ממר"ם.
64. אל"ם אלי גונן, תעריפי ממר"ם, 13 במאי 1990, ארכיון ממר"ם.
65. שאול לביא, "תכנון, תיקצוב וניהול יחידות ענ"א", **מעשה חושב**, פברואר 1990, עמ' 26-30.
66. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 7 ביולי 1992.
67. יוסף בית הלחמי, ועדת משנה לתקציב ממר"ם, 10 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034-1355/65.
68. הוראת משרד הבטחון מס' 40.22, שם.
69. מרדכי קיקיון, מחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 20 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
70. הצעת תקציב לרכישת מחשב, 21 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל, 1034/65-1355.
71. מרדכי קיקיון, ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם - מצע לדיון, תכנית עבודה ותקציב לשנת 1962/63, 20 בדצמבר 1961, ארכיון צה"ל, 2/64-70.
72. אל"ם, ד"ר מנחם דישון, דו"חות כספיים של ממר"ם לשנות הכספים 1970, 1971 ו-1972, יולי 1973, ארכיון ממר"ם, עמ' 2-9.
73. ממר"ם - סקירה לקראת ביקור הרמטכ"ל, נובמבר 1981, ארכיון ממר"ם, עמ' 141-7.
74. גליכמן, 1999.

לפרק ד' - מהפכות במחשוב

1. דיון מטכ"ל בנושא המחשב האלקטרוני, 15 במרס 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
2. Ralph Merkle, Xerox CW, October 25, 1993.
3. Business Week, May 13, 1996.
4. אל"ם שמעון יפתח, מחשבים אלקטרוניים, הממ"ס בצה"ל, נספח 2, 21 באפריל 1958.
5. מרדכי קיקיון, השוואה בין מחשבים מאותו סדר גודל הנמצאים ביצור בארה"ב, 25 בפברואר 1960, ארכיון צה"ל 565/61-69.
6. מרדכי קיקיון אל אלוף יצחק רבין, 26 באפריל 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
7. ד"ר ישראל צדר דודו כהן, דו"ח הצוות שבדק את מחשב הפילקו בפילדלפיה, 20 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
8. תכנית קליטת המחשב בישראל א' 7, תיק ממר"ם, אוקטובר 1961, ארכיון צה"ל 230/97-81.
9. ריאיון עם שלמה רון, 5 באוגוסט 1992.
10. אל"ם יצחק אלרון, צוות להגדרת תפקידי של"ר בעידן המחשב והקמת מבנה מרכזי, 1 בספטמבר 1964, ארכיון צה"ל 704/68-97.
11. סיכום דיון אישי של סגן הרמטכ"ל עם ראש ממר"ם, 3 במאי 1962, ארכיון צה"ל 1034/65-200.
12. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 21 ביולי 1992.
13. ב' גילי, כדאיות רכישת מחשב פילקו 1000, 16 ביוני 1963, ארכיון צה"ל 484/68-109.
14. זלמן שינרביג, נהלים בהפעלת מחשב 1000, 14 אוק' 1964, ארכיון צה"ל 1032/70-48.
15. אל"ם יהושע רביב, תכנית עבודה ממר"ם לשנת 64/5 - צרכי צה"ל בשעות מחשב ומדפסת, 10 בדצמבר 1963, ארכיון צה"ל 484/68-109.
16. אילן גטניו, "30 שנות מחשוב", **במחשבה** 4, 1989 עמ' 4.
17. סיכום דיון על הגדלת תפוקת המחשב על ידי רכישת ציוד נוסף, 6 באפריל 1964, ארכיון צה"ל 110-484/68.
18. סיכום דיון בלשכת ר' אג"ם, רכישת ציוד נוסף לממר"ם, 13 באפריל 1964, ארכיון צה"ל 484/68-110.
19. סיכום ישיבת מטה במפקדת ממר"ם, 23 בספטמבר 1964, ארכיון צה"ל 1032/70-56; מרדכי קיקיון, הפעלת מחשב פילקו 212, 15 בדצמבר 1964, ארכיון צה"ל 484/68-110.
20. סיכום דיון ישיבת מטה במפקדת ממר"ם מיום 30 באוקטובר 64, 4 בנובמבר 64, ארכיון צה"ל 70-56/1032.
21. אל"ם ד"ר מנחם דישון, תקציר על מבנה ממר"ם, 5 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 1329/79, 24.

22. אל"ם דן רותם, עיבוד נתונים באמצעות מחשבי ממר"ם – תכנית עבודה לשנת 71-1970, 15 באוגוסט 1969, ארכיון צה"ל 915/71, 10.
23. סא"ל יצחק מאירי, תכנון הפסקת הפעולה של מחשב פילקו 212, 7 באפריל 1971, ארכיון צה"ל 60-1329/79; אל"ם ד"ר מנחם דישון, מתן שירותי קריאת סרטי נייר באמצעות מחשב פילקו 1000 עצמאי בממר"ם, 10 ביולי 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-161; דו"חות כספיים של ממר"ם לשנות הכספים 1970, 1971, 1972, יולי 1973, עמ' 4, ארכיון ממר"ם.
24. ריאיון עם חיים קדים, 8 בספטמבר 1992.
25. ריאיון עם מאיר שפירא ומרדכי קיקיון, 11 באוגוסט 1992.
26. סא"ל דן רותם, דו"ח סיור בחו"ל בנושאי מחשבים, 12 נוב' 1964, ארכיון צה"ל 484/68-110.
27. ריאיון עם קלמן אלקד, 23 ביוני 1993.
28. ריאיון עם אביאל שן, 23 בדצמבר 1999.
29. ריאיון עם משה נדיר, 23 במרס 1999.
30. אל"ם ד"ר מנחם דישון, סקר מחשבים אלקטרוניים במערכת הבטחון, 29 באוקטובר 1970, ארכיון צה"ל 79-501329/.
31. סקירה לקראת ביקור הרמטכ"ל, ממר"ם נובמבר 1981, עמ' 22, ארכיון ממר"ם.
32. אל"ם ד"ר מנחם דישון, אחזקה עצמית של מערכות מחשבים יבם מסדרה 360 בממר"ם, 30 במרס 1969, ארכיון צה"ל 767/72-26.
33. גטניו, ממר"ם – מורשת ועתיד, תשמ"ו, עמ' 26.
34. ריאיון עם אריה עמית, 29 ביולי 1999.
35. ריאיון עם משה נדיר, 23 במרס 1999.
36. אל"ם ד"ר מנחם דישון, המלצה לרכישת מחשב נוסף על ידי צה"ל, 7 בינואר 1968, ארכיון צה"ל 73-6/426.
37. לשכת ר' אג"ם לראש אג"א, רכישת מחשב לממר"ם, 29 בינואר 1968, ארכיון צה"ל 1043/70-38.
38. אל"ם ד"ר מנחם דישון, הפעלת מערכת מחשב יבם 360/65 בממר"ם, 17 במרס 1969, ארכיון צה"ל 142 219/74.
39. אלן פרידמן, לכסיקון המחשב, ספרית אנשים ומחשבים, דליה פלד מוציאים לאור, תל-אביב, 1984.
40. סיכום דיון סגל א' במפקדת ממר"ם, מיום 2 במאי 1969, 7 במאי 1969, ארכיון צה"ל 915/71-29.
41. מתוך ידיעון לטכנולוגיה של מידע ומחשבים, של אילתם – איגוד לתכנון ומחקר, מס' 2, אוקטובר 1969 עמ' 32-33.
42. אל"ם ד"ר מנחם דישון, מדיניות ממשלת ארה"ב ברכישת זכויות למערכות מחשבים מתוצרת יבם, 27 במרס 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-133.
43. דו"חות כספיים של ממר"ם לשנות הכספים 1970, 1971, 1972, יולי 1973, עמ' 2, ארכיון ממר"ם.
44. בנימין יוחננוף למפקד ממר"ם, התקנת מערכת ממורקס, 9 בפברואר 1972, ארכיון צה"ל 1329/79-78.
45. אל"ם ד"ר מנחם דישון לסגן הרמטכ"ל בנושא פיתוח פוטנציאל המחשבים בממר"ם, 26 ביולי 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-201.
46. ריאיון עם ד"ר מנחם דישון, 8 בספטמבר 1999; אל"ם ד"ר מנחם דישון, מכתב למשרד האוצר החשב הכללי, תביעת זכויות מחברת יבם עקב תקלות במכונות ניקוב שבשכירות מהחברה, 27 ביולי 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-161.
47. אל"ם ד"ר מנחם דישון, הערכה לגבי המחשבים של הדור הבא, 10 במאי 1971, ארכיון צה"ל 79-60/1329.
48. סא"ל קלמן אלקד, מחשב נוסף בממר"ם – תשובה לסיכום דיון סגל ב', מכתב ממפקד יענ"א למפקד ממר"ם, 14 במרס 1971, ארכיון צה"ל 122/75-7.
49. סא"ל יצחק גל (גלקין) למפקד ממר"ם, רכישת מחשב נוסף עבור ממר"ם, 22 במרס 1971, ארכיון צה"ל 1329/79-60.
50. אל"ם ד"ר מנחם דישון לראש אג"א, הערכה לגבי המחשבים של הדור הבא, 10 במאי 1971, ארכיון צה"ל 1329/79-60.

51. רס"ן יוסף שיפטן, סיכום דיון מפקדי יחידות צה"ל למחשב, 31 באוקטובר 1973, ארכיון צה"ל 204-1329/79.
52. סקירה לקראת ביקור הרמטכ"ל, ממר"ם, נובמבר 1981, עמ' 22, ארכיון ממר"ם.
53. שאול לביא, תעריפי השירותים בממר"ם, 22 ביולי 1984, ארכיון ממר"ם; דיאיון עם שוקי פלג, 12 במרס 2001.
54. תכנית הצטיידות ותפעול לשנים 1990-1992, 21 בדצמבר 1989, ארכיון ממר"ם.
55. סקירה לקראת ביקור הרמטכ"ל, ממר"ם, נובמבר 1981, עמ' 22, ארכיון ממר"ם.
56. מתוך שקף עלויות המחשוב, 20 במרס 1999, ארכיון ממר"ם.
57. סקירה של מבקר מערכת הביטחון, מערך המחשבים במשרד הבטחון ובצה"ל, 10 במאי 1979 ארכיון ממר"ם, עמ' 5-36.
58. אל"ם י' לביא לראש אג"ם, מחשב אלקטרוני, 9 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1035/65-1355.
59. ולדימיר מושק, שימוש בטלפרינטר למען העברת נתונים למחשב, 30 באוגוסט 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
60. אל"ם י' לביא לראש אג"ם, שילוב המחשב במערכות העברת האינפורמציה של צה"ל, 3 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
61. אל"ם מתתיהו פלד אל הקשר"ר, 30 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
62. סיכום דיון מס' 4 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 29 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל (כנראה תיק מס' 328/65-81).
63. סיכום דיון ועדת הקבע לארגון ממר"ם, 11 באוגוסט 1960, ארכיון צה"ל, חסר מספר תיק.
64. הוראות הפעלת מכשיר טלקס, מתוך דיון סגל ב' בממר"ם, 26 באוקטובר 1965, ארכיון צה"ל 57-70/1032.
65. גטניו, תשמ"ו, עמ' 35.
66. יהושע דו"ניצ לסקי, סיכום דיון מיום 2 בספטמבר 1966, 5 בספטמבר 1966, ארכיון צה"ל 58-70/1032.
67. דו"ח בדיקת דיווח ממוכן בצה"ל, 19 באוגוסט 1969, ארכיון צה"ל 24-79/1329.
68. רב-אלוף צבי צור אל מ' זנדברג, היועץ הכלכלי של שר האוצר, 21 בינואר 1968, ארכיון צה"ל 38-70/1034.
69. רס"ן ר' מגן, לשכת ר' אג"ם, המחשב בשירות המערך הלוגיסטי, 28 בדצמבר 1967, ארכיון צה"ל 38-1034/70.
70. דיאיון עם ד"ר מנחם דישון, 8 בספטמבר 1999.
71. סיכום דיון סגל ב' במפקדת ממר"ם, 13 באוגוסט 1969, ארכיון צה"ל 4-71/121.
72. רס"ן ברוך איינהורן, פיתוח מערכת תקשורת בממר"ם, 13 באוגוסט 1972, ארכיון צה"ל 102-79/1329; גטניו, תשמ"ו, עמ' 36.
73. סרן ברוך איינהורן, מערך התקשורת בצה"ל - שלב הניסיון בשנת 1969-70 נהלים, 9 ביולי 1969, ארכיון צה"ל 25-79/1329; דו"חות כספים של ממר"ם לשנות הכספים 1970, 1971, 1972, יולי 1973, עמ' 5, ארכיון ממר"ם; דיאיון עם שמעון אגסי, 6 במרס 2001.
74. סיכום דיון סגל ב' במפקדת ממר"ם, 26 באוקטובר 1970, ארכיון צה"ל 7-75/122.
75. סא"ל אליעזר יניב, התקנת קווי טלפון עבור תקשורת מחשבים בין ועדת הבחירות המרכזיות לבין ממר"ם, 7 באוקטובר 1969, ארכיון צה"ל 25-79/1329.
76. דיאיון עם ד"ר מנחם דישון, 8 בספטמבר 1999.
77. דו"חות כספים של ממר"ם, שם, עמ' 7-8, ארכיון ממר"ם; דיאיון עם אגסי, שם.
78. איל"א - דין וחשבון הנהלה, 27 ביוני 1973, עמ' 1, ארכיון צה"ל 317-79/1329.
79. סיכום דיון מפקדי יחידות צה"ל למחשב, 21 בפברואר 1973, ארכיון צה"ל 165-79/1329.
80. סיכום דיון מפקדי יחידות צה"ל למחשב, 31 באוקטובר 1973, ארכיון צה"ל 204-79/1329; פעילות היחידה במלחמה, 11 בנובמבר 1973, ארכיון צה"ל 204-79/1329.
81. ראשי פרקים לסקירת ראש ממר"ם בוועדה לתיאום נושא מחשבים במשהב"ט, 2 בנובמבר 1973, ארכיון ממר"ם.

82. אל"ם רוממיה הלוי-סגל, הפעלת מערך התקשורת, 4 בפברואר 1974, ארכיון צה"ל 1329/79-173.
83. ריאיון עם אגסי, שם.
84. שם.
85. ריאיון עם סא"ל יאיר דור, 24 ביולי 2000.
86. ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 28 במרס 2001.
87. קובץ מסמכי מדור תקשורת, 1997-1998, ארכיון ממר"ם.
88. ריאיון עם אבי שץ, 23 בדצמבר 1999; אל"ם ד"ר מנחם דישון, תקציר על מבנה ופעילות ממר"ם עבור ביקור פורום אג"ם בממר"ם, 5 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
89. ריאיון עם אילן ינובסקי, 17 בדצמבר 2000.
90. ריאיון עם אגסי, שם; דן ורמי, "הפלנגות הממוחשבות של צה"ל", **כספים**, 14 בפברואר 1990, ארכיון ממר"ם; ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 28 במרס 2001.
91. סרן גיל גרובר, **במחשבה**, 5, נובמבר 1990, עמ' 31.
92. ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 28 במרס 2001.
93. ריאיון עם שוקי פלג, 12 במרס 2001.
94. שם; סא"ל אבי כוכבא, ספריה אוטומטית, 3 בנובמבר 1997, ארכיון ממר"ם; ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 28 במרס 2001.
95. ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 28 במרס 2001; ריאיון עם פלג, שם.
96. תכנית תלת שנתית להצטיידות ותפעול ממר"ם 1990-1992, דצמבר 1989.

לפרק ה' – תוצרת כחול-לבן

1. אל"ם, ד"ר מנחם דישון, תקציר על מבנה ופעילות ממר"ם, 5 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
2. סא"ל נתן אריאב, מיכון רישומי צעדת שלושת הימים – תש"ל, 27 בינואר 1970, ארכיון צה"ל 27-915/171.
3. סא"ל אליהו שריד, שילוב ממר"ם בתכנון אסטרטגי, 25 בינואר 1971, ארכיון צה"ל 1329/79-204; הצעות לפרויקטים, ארכיון צה"ל 1329/79-204; אברהם כהן, סיכום הבחינה הראשונית לאפשרות של הסתייעות במחשב לצרכי תכנון סד"כ, 21 במאי 1971, ארכיון צה"ל 1329/79-204; אל"ם ד"ר מנחם דישון, נושאי ע' ר' אג"ם לתכנון שבטיפול ממר"ם, 18 ביוני 1972, ארכיון צה"ל 041329/79-2.
4. אל"ם י' ניצן, הכנות למחשב אלקטרוני, 29 בדצמבר 1959, ארכיון צה"ל 630/63-108.
5. סא"ל דן רוהטין, ועדת קבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 1 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 328/65-79, נספח ב'; אל"ם מתתיהו פלד, סיכום ישיבה מס' 1 של ועדת הקבע לארגון ממר"ם, סיכום ישיבה מס' 1, 12 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
6. ריאיון עם אליעזר אדן, 27 ביולי 1999.
7. ריאיון עם שלמה רון, 5 באוגוסט 1992.
8. סרן מ' טירקל, תיקון וניפוי ניקובים בכרטיסיה סטטיסטית, 7 בספטמבר 1962, ארכיון צה"ל 135/64-216.
9. אל"ם ב' גלבוץ, מרב"ד – יעוד מבנה וארגון, 29 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 1/64-73.
10. סא"ל ש' שביט, העלאת נושאי אכ"א על המחשב האלקטרוני, 4 בפברואר 1961, ארכיון צה"ל ללא מספר תיק; סא"ל ש' שביט, הסבה מוקדמת של הרשומות בשל"ר לאור הפעלת המחשב האלקטרוני, 30 במרס 1961, ארכיון צה"ל 111/63-79.
11. ריאיון עם יחיאל אלון, 18 באוגוסט 1992.
12. סמ"ר מנחם שלגי, מערכת רישום נתונים ישיר למחשבי יבמ 360 בממר"ם, 28 באפריל 1971, ארכיון צה"ל 1329/79-79.
13. סא"ל יהושע שוחט, מיכון מידע על תאונות דרכים, 21 באפריל 1982, ארכיון צה"ל 243/84-47; מיכון גל"צ, לשכת סגן ראש אכ"א, 23 בפברואר 1983, ארכיון צה"ל 253/84-49; אלוף אורי שמחוני, ר' אג"ם/מה"ד, צוות פרויקט סקר צרכי מחשב בסיסי הדרכה, 16 בינואר 1985, ארכיון צה"ל 283/84-9.

14. תכנית גיבוי למחשבים במערכת הבטחון, נובמבר 1968, ארכיון צה"ל 1032/70-5.
15. אל"ם ב' גלבע, אג"ם/תוא"ר, תכנית לגיבוי חירום למחשבים עבור צה"ל, 24 בדצמבר 1968, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
16. סא"ל קלמן אלקד, יחידת מחשב בנק לאומי - מתקן גיבוי, דצמבר 1968, ארכיון צה"ל 915/171-32.
17. סא"ל רוממיה הלוי-סגל, סיור בלשכת שירות יבמ ת"א - גיבוי, 14 בינואר 1969, ארכיון צה"ל 915/171-32.
18. סא"ל רוממיה הלוי-סגל, הפעלת תכנית גיבוי חירום, 13 ביוני 1969, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
19. הסכם לשימוש במחשב של המרכז למיכון מרכזי - לצרכי ממר"ם בשע"ח, 5 בנובמבר 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-50.
20. אל"ם דן רותם, תכנית גיבוי חירום, 9 באוקטובר 1969, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
21. פעילות ממר"ם במלחמת 1973, 11 בנובמבר 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-204.
22. ממר"ם ב', 20 בפברואר 1980, ארכיון ממר"ם.
23. אלטרנטיבות והמלצות להפעלת ממר"ם ב', מפקדת קצין קשר ואלקטרוניקה ראשי, 18 בינואר 1985, ארכיון ממר"ם; אל"ם אהוד גרוס, אג"ת/מחלקת בניין צה"ל, ממר"ם ב', 19 בפברואר 1985, ארכיון ממר"ם; ריאיון עם דוד יונאי, 23 באוגוסט 1999, ארכיון ממר"ם.
24. אל"ם יצחק מלאך, פרויקט ממר"ם ב' - דו"ח מצב, 8 באוקטובר 1985, ארכיון ממר"ם.
25. ריאיון עם אלי גונן, 1 ביולי 1999.
26. נתן מאיר, משרד החשב הכללי משרד האוצר, גיבוי מערכות, 22 בספטמבר 1987, ארכיון ממר"ם.
27. ריאיון עם אלי גונן, 1 ביולי 1999.
28. ריאיון עם שמואל שטינמן, 25 ביולי 1999.
29. ריאיון עם אלי גונן, 1 ביולי 1999.
30. מרכז שליטה ומחשוב ליהודה, שומרון וחבל עזה, משהב"ט, תיאום הפעולה ביהודה, שומרון וחבל עזה, 1 ביוני 1983, ארכיון צה"ל 862/85-37.
31. תא"ל בני מידן, פרויקט "אבן מתגלגלת", 6 באוקטובר 1987, ארכיון ממר"ם; סגן ורד מחלב, ממר"ם תקן צוות פרויקט זמני בענף מ"י למיכון המינהל האזרחי באיו"ש, 3 בדצמבר 1985, ארכיון צה"ל, תיק ממר"ם פק"אות.
32. ריאיון עם אלי גונן, 1 ביולי 1999.
33. ריאיון עם אילן ינובסקי, 17 בדצמבר 2000.
34. דוד יונאי, "מפעילי העתיד", במחשבה 1, נובמבר 1987; ריאיון עם סא"ל יאיר דור, 24 ביולי 2000.
35. שם.
36. יונאי, מפעילי העתיד, שם.
37. רס"ר יצחק אמר, "מחשוב שעבר את הגבול", במחשבה 6, אייר תשנ"א, עמ' 18-19.
38. ריאיון עם אל"ם מירי קדמיאל, 4 ביולי 1999; ריאיון עם רס"ן יואב וינר, "פיקוד לדוגמא", במחשבה 6, אייר תשנ"א, עמ' 32-35; רס"ל (מיל') אילן גטניו, "ריאיון עם תא"ל אלי גונן", במחשבה 6, אייר תשנ"א, עמ' 4-6.
39. "למה משרד ממוחשב?" במחשבה 3, ינואר 1989, עמ' 4-9.
40. ריאיון עם אל"ם גדי שוויץ, 26 בספטמבר 1999.
41. ריאיון עם גונן, שם.
42. רס"ל (מיל') אילן גטניו, "מקיימים הבטחה", במחשבה 5, 1990, עמ' 8-9.
43. רונית אדלר, "מחשוב בעת מלחמה", מעשה חושב, יולי 1999, עמ' 42-44; ריאיון עם גונן, שם.
44. רס"ל (מיל') אילן גטניו, "מקיימים הבטחה", שם.
45. ריאיון עם גיורא אולמן, 1 ביולי 1999.
46. ריאיון עם סא"ל אבי כוכבא, 23 ביולי 2000.
47. אל"ם מירי קדמיאל, רשת אינטרנט צה"לית, 3 באפריל 1995, ארכיון ממר"ם.
48. אל"ם גדי שוויץ, אינטרנט - צה"לנט לאכ"א, 23 במאי 1996, ארכיון ממר"ם.
49. אל"ם מירי קדמיאל, 23 ביולי 1996, פרויקט צה"לנט - סטטוס, ארכיון ממר"ם.

50. דו"ח כניסה לתפקיד של רח"ט מחשוב, יעדים מערכתיים ורב שנתיים בחטיבת המחשוב, ינואר 1997.
51. שאול לביא וד"ר אסף מרון, "באג 2000", מעשה חושב, 2, 1998, עמ' 52-55.
52. ריאיון עם סא"ל עודד בנדר, 17 ביוני 2001.

לפרק ו' - סוללי הדרך אל המחר

1. ריאיון עם יהושע מאור, 18 בינואר 1993.
2. ריאיון עם קרל קוסמן, 9 בדצמבר 1992; הייטנר וחנני, 1988, עמ' 28.
3. ריאיון עם מרדכי קיקיון, 29 ביוני 1992.
4. ריאיון עם אלכס אורן, 18 במאי 1993; הייטנר וחנני, 1988, עמ' 26.
5. ריאיון עם מאיר שפירא, 11 באוגוסט 1992.
6. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 28.
7. אל"ם רחבעם זאבי, דו"ח מס' 1 של הוועדה לפיתוח ממ"ס, 22 בספטמבר 1958, ארכיון צה"ל 260-65/1034, עמ' 7-8, 25.
8. סא"ל דן רוהטין, ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם - זימון דיון, 1 ביולי 1959, ארכיון צה"ל 79-328/65.
9. הייטנר וחנני, 1988, עמ' 32.
10. אל"ם י' ניצן, תכנון המשך פעילות חברי הצוות לבדיקת מחשב אלקטרוני במשך חודש מאי 1959, מאי 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
11. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - מסקנות וסיכום הביקור בארה"ב, 12 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
12. שם.
13. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני - דו"ח התקדמות, 25 באוקטובר 1959, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
14. מרדכי קיקיון, משא ומתן עם חברת פילקו, 19 במאי 1960, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
15. שם.
16. מרדכי קיקיון, ליכט ג'רלד - אנליסט, 31 בינואר 1960, ארכיון צה"ל, 808-65/1034.
17. רס"ן י' טלהיימר, ג' רלד ליכט, 20 במרס 1960, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
18. מרדכי קיקיון לאלוף יצחק רבין, 20 במאי 1960, ארכיון צה"ל 808-65/1034; יצחק רבין, מומחים למחשב מחו"ל, 23 ביוני 1960, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
19. ריאיון עם אליעזר ארז, 27 ביולי 1992; ריאיון עם שאול לביא, 2 בספטמבר 1992.
20. מרדכי קיקיון, ממר"ם לשלב ב', 25 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 1355-65/1034.
21. מרדכי קיקיון, לאחר פגישת TUG, 4 במאי 1960, ארכיון צה"ל 808-65/1034.
22. סיכום דיון ועדת משנה לכוח אדם ממר"ם, 12 במאי 1960, ארכיון צה"ל, 1355-65/1034; רס"ן י' ארבל, קורסים בנושא מחשב אלקטרוני, 18 במאי 1960, ארכיון צה"ל 1355-65/1034; אל"ם י' ניצן, כוח אדם בממר"ם, 6 ביולי 1960, ארכיון צה"ל 1355 - 1034/65.
23. סא"ל דן רותם, ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם - מצע לדיון, 15 בדצמבר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1356.
24. רס"ן אליהו שריד, נושאי כוח אדם בממר"ם - סיכום דיון, 20 במאי 1963, ארכיון צה"ל 109-68/484.
25. תכנית קליטת המחשב והפעלתו, אפריל-מאי 1961, ארכיון צה"ל 81-97/230.
26. תכנית קליטת המחשב בישראל, אפריל-מאי 1962, ארכיון צה"ל 81-97/230; סיכום דיון של ועדת המשנה לארגון ממר"ם, 29 ביוני 1961, ארכיון צה"ל 26-65/326.
27. סא"ל אליעזר ינקוביץ, המרת גווער עובד בתפקידי נקבניות בתקני חובה, 30 במרס 1969, ארכיון צה"ל 1329/79-24.
28. רס"ן זהר קרנר, צו ארגון מרכז מחשבים ורישום ממוכן, 19 ביוני 1963, ארכיון צה"ל ללא מספר תיק.
29. דו"ח כוח אדם נכון ל-1.12.80, ארכיון צה"ל 10-83/272.

30. מרדכי קיקיון, פרטיכל מס' 1 מיום 10 באוקטובר 1967, 29 באוקטובר 1967, ארכיון צה"ל 70-38/1043; אל"ם א' טמיר, תפקידי ועדת משנה לנושאי ארגון, 16 באוקטובר 1967, ארכיון צה"ל 70-38/1034.
31. ש' ענבר, פרוטוקול ישיבה תכנות מחשבים - הכרה ותעודות, 27 בינואר 1972, ארכיון צה"ל 133-1329/79.
32. "השפעת המיכון המשרדי על בעיות כוח אדם", ידיעון לטכנולוגיה של מידע ומחשבים, אילת"ם, 2, 1969, עמ' 39-40.
33. אל"ם דן רותם, תכנית לאומית לפיתוח והכשרת כוח אדם לשנים 1970-75, 17 בדצמבר 1969, ארכיון צה"ל 133-1329/79.
34. שנתון הממשלה תשל"א, 24 בפברואר 1972, ארכיון צה"ל 133-1329/79, עמ' 55.
35. רב-אלוף (מיל') צבי צור אל מ' זנדברג, 21 בינואר 1968, ארכיון צה"ל 70-38/1034.
36. אל"ם דן רותם, העברת בעלי מקצוע מממר"ם לרפא"ל, 11 ביולי 1968, ארכיון צה"ל 27-74/221.
37. יהושע מאור, כוח אדם מקצועי בממר"ם וביחידות האגפיות והחיליות למחשב, 29 באוגוסט 1968, ארכיון צה"ל 30-71/915.
38. סא"ל יצחק גל, סא"ל א' יניב, סא"ל ר' הלוי-סגל, דו"ח בדיקה בנושא משיכת בעלי מקצוע טובים לשירות בנושא מחשבים בצה"ל, אפריל 1970, ארכיון ממר"ם.
39. גד כרמל, חובדת מסלול קידום תוכניתנים ומפעילים של ענף תכנות והדרכה, 11 בינואר 1970, ארכיון צה"ל 12-171/915.
40. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 2 ביוני 1970, 9 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 7-75/122.
41. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 18 באוגוסט 1970, 25 באוגוסט 1970, ארכיון צה"ל 7-75/122.
42. אל"ם ד"ר מ' דישון, העברת כוח אדם מקצועי במקצועות המחשבים מיחידות ממשלתיות לחברות פרטיות, 12 באוקטובר 1972, ארכיון צה"ל 133-1329/79.
43. א' גרין אל אל"ם ד"ר מ' דישון, 28 בנובמבר 1972, ארכיון צה"ל 133-1329/79.
44. סיכום דיון מפקדי יחידות צה"ל למחשב, 28 בדצמבר 1972, ארכיון צה"ל 165-1329/79.
45. מצגת המקצועות הטכנולוגיים לנשים בצה"ל, 1996, ארכיון ממר"ם.
46. אל"ם ד"ר מ' דישון, ביקור פרופסור ג' ורג' ה' וייס בממר"ם בשנת 1973, 21 במאי 1973, ארכיון צה"ל 160-1329/79.
47. ריאיון עם ד"ר מנחם דישון, 8 בספטמבר 1999.
48. אל"ם מ' דישון, מחזור ט"ו של קורס תכנות והפעלה בסיסי ממר"ם, 11 בפברואר 1969, ארכיון צה"ל 915/71-12.
49. אל"ם יוסף שיפטן, קביעת מסלול קידום מיוחד לבעלי מקצוע מעולים, 9 בנובמבר 1980, ארכיון צה"ל 10-83/272.
50. סא"ל, ד"ר עמוס ספקטור ורס"ן יצחק גילת, דו"ח מחקר: הגורמים לאי הארכת שירות קבע בקרב תוכניתנים, 24 בדצמבר 1981, ארכיון ממר"ם.
51. אל"ם אבי פרי, איכות כוח אדם במערך המחשבים הצה"לי, 21 בינואר 1983, ארכיון ממר"ם; אל"ם אברהם פרי, טיפוח כוח אדם במערך המחשבים, 29 באוגוסט 1983, ארכיון צה"ל 37-85/862; רס"ן פרידה גבריאל, טיפוח כוח אדם במערך המחשבים, 23 באוקטובר 1983, ארכיון ממר"ם.
52. סרן נתאי ברום, "אקדמיה בממר"ם", במחשבה 6, תשנ"א (להלן: ברום, תשנ"א), עמ' 23.
53. אל"ם מירי קדמיאל, תוכניתנים וקציני תכנות בצה"ל - טיוטת דו"ח ביקורת, 23 בדצמבר 1992, ארכיון ממר"ם.
54. סיכום דיון משבר מערך התוכנה, 27 בנובמבר 1995, ארכיון ממר"ם.
55. סא"ל אלי אוליאל, כוח אדם למחשוב - סיכום עמ"ט, 12 באפריל 1999, ארכיון ממר"ם.
56. ממר"ם - ערכי יסוד והתרבות הארגונית, שנת 2000, ארכיון ממר"ם.
57. אל"ם גיורא אולמן, סקר שביעות רצון 1992, 4 בפברואר 1993, ארכיון ממר"ם.
58. "פעילויות האיכות בממר"ם", איכות בראש 2, פברואר 1996.
59. "הצדעת איכות לצה"ל", אנשים ומחשבים, 6 בספטמבר 1995.

60. "פעילויות האיכות בממד"ם", **איכות בראש** 2, פברואר 1996.
61. רס"ן ברוך איינהורן, ישיבת ועדת היעול היחידתית שהתקיימה ביום כ"ו באייר תשל"ב (10 במאי 1972), 1 במאי 1972, ארכיון צה"ל 1329/79-172.
62. אל"ם מירי קרמיאל, בטקס הסמכת ענף הפעלה ISO 9002 בתקן 11 במרס 1997.
63. **שם**; ריאיון עם שאול לביא, 14 בינואר 2001.
64. תא"ל משה מרקוביץ, "האינטרנט מגיע גם לטנק ולגמ"ש", **טכנולוגיות** 211, נובמבר 2000, עמ' 238-230; עמיר רפפורט, "צה"ל נלחם בבריחת המוחות", **ידיעות אחרונות**, 17 בינואר 2001.
65. בני מקובסקי, טעם של סוף, 26 בינואר 2000, ארכיון ממר"ם.
66. עמוס אטינגר, כוח המות – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986, ארכיון ממר"ם.
67. סיכום דיון מס' 3 של ועדת הקבע להכוונת ולפיתוח ממר"ם, 21 בספטמבר 1959, ארכיון צה"ל 81-65/328.
68. מרדכי קיקיון, ממר"ם לשלב ב', 25 בנובמבר 1959, ארכיון צה"ל 135510-65/34.
69. "כשבגרוש היה חור ובממר"ם מחשב פילקו", **אנשים ומחשבים** 4, מרס 1997, ארכיון ממר"ם; ריאיון עם מרדכי קיקיון, 7 ביולי 1992; ריאיון עם חיים קדים, 8 בספטמבר 1992.
70. מרדכי קיקיון, המחשב האלקטרוני – דו"ח התקדמות, 1 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-808.
71. תכנית כוח אדם והכשרתו, נספח ב', אפריל-מאי 1961, ארכיון צה"ל 81-97/230.
72. מרדכי קיקיון, מבנה יחידת ממר"ם, 5 בספטמבר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355.
73. סא"ל אלי פרנק, "עושים בית ספר", **במחשבה** 4, 1989 (להלן: פרנק, 1989), עמ' 19-22; ריאיון עם אילן ינובסקי, 17 בדצמבר 2000.
74. ריאיון עם שאול לביא, 2 בספטמבר 1992.
75. ריאיון עם אברהם רוטנברג, 15 בדצמבר 1999.
76. רס"ן זאב ברליצהיימר, קורס תכנות למדענים, 19 בינואר 1964 (התקבל מצבי עתיר).
77. ריאיון עם ינובסקי, שם.
78. מרדכי קיקיון, ועדה לארגון ההדרכה בנושאי המחשב, 8 בינואר 1960, ארכיון צה"ל 1034/65-1355; ראיונות עם מרדכי קיקיון ב־7 ביולי וב־11 באוגוסט 1992; ריאיון עם פרופ' אסא כשר, 9 במאי 1999; "מפגש ותיקי איל"א", **מעשה חושב** 1, 1991, עמ' 7.
79. קורסים מקצועיים בממר"ם, ינואר 1964, ארכיון צה"ל 1032/70-19.
80. סא"ל דוד שעיה, דרישות לקורסים והשתלמויות למפעילים 65/66, 2 בפברואר 1965, ארכיון צה"ל (התקבל מצבי עתיר).
81. רס"ל רוני בריוון, מסלולי הדרכה וקידום למפעילי מחשבים בממר"ם, 1 בנובמבר 1967, ארכיון צה"ל 1032/70-30.
82. ריאיון עם סא"ל רמי ניסן, 25 בדצמבר 2000.
83. יורם קאופמן, בחינות מקצועיות – תוכניתן סוג 8, 5 בנובמבר 1964, ארכיון צה"ל (התקבל מצבי עתיר); ברזם, תשנ"א, עמ' 23; ד"ר יוסף וייס, 25 בנובמבר 1992, ארכיון ממר"ם; "חטיבת המחשוב", **מידעון**, יולי 1996 עמ' 3.
84. סמ"ר רוני בריוון, קורסי יבמ 360 – דיון, 21 במרס 1967, ארכיון צה"ל 1032/70-30.
85. ריאיון עם סא"ל רמי ניסן, 25 בדצמבר 2000; ריאיון עם שאול לביא, 2 ביולי 2001.
86. עמוס אטינגר, כוח המות – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986.
87. יהושע מאור, שילוב לימודי המחשב בתוכניות חיליות, 5 בספטמבר 1968, ארכיון צה"ל 1032/70-50.
88. רס"ן א' וגנר, הדרכת המחשב בצה"ל, 12 במאי 1969, ארכיון צה"ל 915/171-13.
89. אל"מ ד"ר מנחם דישון, הדרכת נושאי "המחשב" ו"פרט" במחזור ט"ז של פו"ם, 14 בדצמבר 1969, ארכיון צה"ל, 915/171-14.
90. ריאיון עם יהודה פריעד, 27 בדצמבר 1999.
91. סא"ל ד"ר מ' דישון, תחזית קורסים, השתלמויות וימי עיון בנושאי המחשב בממר"ם בשנת 1969/70, 8 באפריל 1969, ארכיון צה"ל 915/171-15.
92. סרן אורי מזין, "פיצול קורס ניתוח מערכות", **במחשבה** 3, 1989, עמ' 29.

93. ריאיון עם ינובסקי, שם.
94. שם; ריאיון עם ניסן, שם.
95. רס"ר זיו מנדל, "קטנות בהדרכה", במחשבה 4, 1989, עמ' 47.
96. ריאיון עם ינובסקי, שם.
97. אל"ם מירי קדמיאל, תוכניתנים וקציני תיכנות בצה"ל – טיוטת דו"ח ביקורת, 23 בדצמבר 1992, ארכיון ממר"ם.
98. פרנק, 1989, עמ' 19-22.
99. ריאיון עם ינובסקי, שם.
100. א' מרקוס למרדכי קיקיון, 5 באוקטובר 1965, ארכיון צה"ל (התקבל מצבי עתיר); הצעה לתכנית לימודים בשימוש המחשב לכיתה י"א בביה"ס התיכון, דצמבר 1967, ארכיון צה"ל 1032/70-30; ריאיון עם יהודה פריעד, 27 בדצמבר 1999; יהושע מאור, קורס פורטרן לקציני צה"ל במסגרת אוניברסיטת בריאילן, 11 באוקטובר 1968, ארכיון צה"ל 1032/70-50; אל"ם מירי קדמיאל, תוכניתנים וקציני תיכנות בצה"ל – טיוטת דו"ח ביקורת, 23 בדצמבר 1992, ארכיון ממר"ם.
101. ערן לסר, מושיק רקה, אתי קבבצ'י, "סוף סוף בית להדרכה", במחשבה 3, 1989, עמ' 35.
102. ריאיון עם ינובסקי, שם.
103. סא"ל רמי ניסן, בסמ"ח כמשק סגור, 4 באוגוסט 1998, ארכיון ממר"ם.
104. ריאיון עם ינובסקי, שם; ריאיון עם ניסן, שם.
105. דנה עופר, דרוש תוכניתן, נובמבר 2000, ארכיון ממר"ם.
106. רס"ן מ' בן יהודה, עבודה במחשב, 14 ביוני 1964, ארכיון צה"ל 704/68-47.
107. סא"ל ד"ר מנחם דישון, עבודה בממר"ם בשבתות, 15 בדצמבר 1967, ארכיון צה"ל 1043/70-38.
108. ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999; ריאיון עם ד"ר מנחם דישון, 14 במאי 2001.
109. סא"ל רוממיה הלוי-סגל, הגדלת פוטנציאל שעות מחשב עבור צרכני צה"ל, 8 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-17.
110. אל"ם ד"ר מנחם דישון, בדיקת אפשרויות הגדלת פוטנציאל שעות מחשב, 17 ביוני 1970, ארכיון צה"ל 1329/79-17.
111. סרג'יו קלודיאן, אישור לסיום עבודה לאחר כניסת השבת, 13 באפריל 1993, ארכיון ממר"ם.
112. סא"ל בני דינור, רציפות בפעילות מערכות המידע בממר"ם, 16 במאי 1993, ארכיון ממר"ם; פנחס נחלון, חוק שעות עבודה ומנוחה התשי"א-1951, 20 במאי 1993, ארכיון ממר"ם.
113. ריאיון עם ליבר טאוב, 24 באוגוסט 1999.
114. ריאיון עם יחיאל אלון, 19 במרס 1999.
115. ריאיון עם משה נדיר, 23 במרס 1999.
116. ריאיון עם דוד רובין, 9 בינואר 2001.
117. שם.
118. אל"ם ד"ר מנחם דישון, הנחיות למילוי תפקיד מ"מ ראש ממר"ם החל מיום 1 במרס 1970, 26 בפברואר 1970, ארכיון צה"ל 915/171-11.
119. סיכום דיון סגל א' ממר"ם מיום 20 באוקטובר 1972, 15 בנובמבר 1972, ארכיון צה"ל 1329/79-165.
120. סרן משה דמתי, מנה שבויעת למקרה, 9 באוגוסט 1974, ארכיון צה"ל 1329/79-205.
121. ריאיון עם רנ"ג יעקב קרפ, 23 באוגוסט 1999; ריאיון עם ישראל מזין, 12 באוגוסט 1999.
122. ריאיון עם רנ"ג משה עזרא, 23 ביולי 2000.
123. יהושע דז'ינצ' לסקי, נהלים בענף תיכנות, 2 בפברואר 1964, ארכיון צה"ל 1032/70-46; סא"ל זהר קרנר, שעות עבודה בממר"ם, 7 במרס 1965, ארכיון צה"ל 1032/70-57; ריאיון עם רנ"ג יעקב קרפ, 23 באוגוסט 1999.
124. עמוס אטינגר, כוח המוח – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986.
125. חוזר ענף הפעלה מס' 25, 1 במרס 1971, ארכיון ממר"ם.
126. מפעיליתון, בטאון ענף הפעלה, כנראה שנת 1983, ארכיון ממר"ם.
127. ריאיון עם מזין, שם.

128. ריאיון עם אפרים גנדלברג, 10 באוגוסט 1999.
129. סיכום דיון סגל ב' ממר"ם מיום 16 בינואר 1970, 27 בינואר 1970, ארכיון צה"ל 915/71-30; סא"ל אליעזר יניב, סיוע למסיבת העשור של ממר"ם, 28 בדצמבר 1969, ארכיון צה"ל 349/72-11.
130. עמוס אטינגר, כוח המוח – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986.
131. אל"ם מירי קדמיאל, כנס בוגרי קהילת המידע והמחשוב בצה"ל, 25 בפברואר 1997, ארכיון ממר"ם.
132. אילן גטניו, מאז ועד היום, 5 במרס 1997, ארכיון ממר"ם.
133. רס"ן אבנר לוי, יום ים בממר"ם, 7 במאי 1973, ארכיון צה"ל 1329/79-160; ריאיון עם אל"ם מירי קדמיאל, 4 ביוני 1999; רס"ר יעקב קרפ, מסע התעוררות, 7 בספטמבר 1973, ארכיון צה"ל 79-161/1329.
134. עמוס אטינגר, כוח המוח – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986.
135. ריאיון עם יעקב קרפ, 23 באוגוסט 1999.
136. שם.
137. עמוס אטינגר, כוח המוח – מקאמה ליום ממר"ם, 13 בנובמבר 1986.
138. הצעה לתכנית לימודים בשימוש המחשב, דצמבר 1967, ארכיון צה"ל 1032/70-30.
139. עוגן שפירא, נקמת היורמים, ידיעות אחרונות, 5 בפברואר 1999.
140. Stacy Perman, Startup nation, www.economy.com November 2000.
141. דודי גולדמן, "צה"ל מתקוון אליך", ידיעות אחרונות, 8 בספטמבר 1989.
142. אנשים ומחשבים, 871, 13 בדצמבר 1999.
143. ישראל טל, בטחון לאומי, דביר, תל-אביב, עמ' 70-71.